

ԳԻՐԺ՝ ՆՎԻՐՎԱԾ ՆՇԱՆԱՎՈՐ ԾԵՄԱՐԱՆԱԿԱՆՆԵՐԻՆ

*Մեծ տեսիլքի մենք զավակներ
(Ճեմարանի օրհներգից)*

Գևորգյան Նոգևոր Ճեմարանի սաները այս հաստատության հիմնադրումից ի վեր որ իրապես եղել են այս մեծ տեսիլքի զավակները, մեկ անգամ ևս համոզվում են՝ ընթերցելով «Նշանավոր ճեմարանականները» շարքի առաջին գիրքը, որը հրատարակվել է Ճեմարանի հիմնադրման 130-ամյակի առիթով¹:

Հայոց Եկեղեցու առջև ծառացած մարտահրավերներին դիմագրավելու ժամանակի թելադրանքով ու Գևորգ Դ Մեծագործ Կաթողիկոսի տեսիլքով և վերջինիս մարմնավորման համար գործադրված նրա անդուլ ջանքերով սրբեղծվեց հոգևոր այս կրթօջախը, որի սաները սերնդես սերունդ կրողներն են նրա հիմնադրի նվիրական տեսիլի:

Գիրքը բացվում է Ճեմարանի 130-ամյակի առիթով փրված Հայրապետական Սրբապատ Կոնդակով, որում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը այսպես է բնորոշում այս հաստատության դերը մեր ազգային եկեղեցական կյանքում. «Ճեմարանի հաստատումը իր ժամանակին մեծ ոգևորության առաջ բերեց հայ ազգային կեանքում, և Գևորգ Դ Կաթողիկոսն ունեցաւ խանդավառ ու նուիրեալ համախոհներ ու աջակիցներ և մասնաւոր՝ յեպետորդներ, ովքեր հոգի ու ջանք ներդրեցին, որ հասակ առնէ և ուսումնական եռուն կեանքով լցուի հոգևոր կրթօջախը: Արդարև, Հայոց Հայրապետը միայնակ չէր իր յոյսերի ու հաւատի մէջ: Սուրբ Էջմիածնի աստուածահայեաց հովանու ներքոյ՝ Մայր Ճեմարանը դարձաւ կրթութեան ու լուսաւորութեան կենտրոնը հայրենի հողում՝ ծանօթ ու սիրելի ժողովրդին իր հիմնադրի անունով՝ ԳԵՒՈՐԳԵԱՆ»:

¹ Նշանավոր ճեմարանականները, պրակ Ա, Ս. Էջմիածին, 468 էջ:

Այս հասարակական կյանքով է մեկնեալուամբ Ռուսիի և Նշան Տերտերյանների (ԱՄՆ հայոց Արևմտյան թեմ, Լոս Անջելես):

Գրքի «Հայ մշակույթի նշանավոր օրրան» խորագրված առաջաբանում պարմարան Պետրոս Հովհաննիսյանը ներկայացնում է Ճեմարանի հիմնման պարմությունը և գործունեությունը մինչև մեր օրերը, թե ինչ մեծ ջանքերով այն բացվեց և գործեց և թե այնուհետև վերստին ինչպիսի մեծ ջանքեր պահանջվեցին, որպեսզի վերաբացվի Հայոց Եկեղեցու հոգևոր հասարակությունների այս մայր հասարակությունը, որը հոգևորականների պարմության հոգևոր դարբնոցն է Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու:

Ճեմարանի դերը նախախորհրդային շրջանում Պ. Հովհաննիսյանը այսպես է բնորոշում. «40 րարուց ավելի այն կրթել ու դասրիարակել է բազմաթիվ սերունդներ: Անհնարին է պարկերացնել XIX դ. վերջերի և XX դ. առաջին կեսի հայ մրավոր կյանքն ու Եկեղեցին առանց Գևորգյան Ճեմարանի գործունեության: Այն ըստ էության արևելահայ մարդոջ մշակույթն է, մանկավարժությունն ու դարոցը, գիտությունն ու հասարակական-քաղաքական կյանքը, ազարագրական պայքարը, Եկեղեցին ու հոգևոր կյանքը: Չկա որևէ բնագավառ, որրել Ճեմարանը թողած չլինի իր գործունեության հետքերը: Գևորգյան Ճեմարանը միանգամից բարձրացրել է հայ ժողովրդի մրավոր մակարդակը՝ հասցնելով բարձրագույն՝ եվրոպական չափանիշներին: Մինչև Երևանի պետական համալսարանի հիմնադրումը Ճեմարանը հայ իրականության միակ բարձրագույն ուսումնական հասարակությունն էր և որպես այդպիսին մի նվիրական ու պարկառելի երևույթ էր հայ կյանքի բոլոր հանգուցակներում՝ հեռավոր Տնդկաստանից մինչև եվրոպական ոսրանները, Ռուսաստանից մինչև սիրիական անապարները»:

Ներագուրողը նաև նշում է, որ խորհրդային իշխանության առաջին րասնամյակներին թեև չթույլարվեց, որպեսզի Ճեմարանը գործի, սակայն նրա գործունեությունը շարունակվեց Հայաստանի կրթամշակութային կյանքում, քանի որ Ճեմարանի հարուստ գրադարանի հիման վրա ձևավորվեցին Հայաստանի Ազգային Գրադարանի և Մաշրուցյան Մարենադարանի գրքային ֆոնդերը, իսկ Ճեմարանի դասախոսներն ու շար սաներ դարձան նորաստեղծ Երևանի պետական համալսարանի և մյուս ուսումնական հասարակությունների դասախոսներ:

Ճեմարանը իր գործունեության ընթացքում րվել է 1500 շրջանավարտ, և այսրել դավաանդել են հարյուրից ավելի դասախոսներ:

Այս շարքի ներկայացվող առաջին և լույս րեսնելիք հաջորդ գրքերի հրարարակության սկզբունքերի մասին ասվում է. «Ռրոշվել է առանձին ժողովածուներով րալ նշանավոր Ճեմարանականների (սաների և ուսուցիչների) գործունեության համառուր բնութագիրը՝ որպես համետր րուրք նրանց անմեծ հիշարակին:

Սույն պրակի առաջին մասում ներկայացված են Ճեմարանի գոյության ընթացքում գահակաված Ամենայն Հայոց բոլոր Կաթողիկոսների կենսագրականները: Թեև նրանցից մի քանիսն են եղել Ճեմարանի սաներ, մի քանիսը՝ ուսուցիչներ, մյուսներն էլ նպաստել են ուսումնական հասարակության պայմառացմանը, սակայն նրանց բոլորին միավորում է Ճեմարանի վերարեսուց լիներու հանգամանքը:

Պրակի երկրորդ մասում փրվելու են ևս 35 նշանավոր ճեմարանականների կենսագրություններ: Դրանց ընտրությունը կապարվել է առանց որևէ նախապաշարվության: Բոլոր պրակների համար էլ սկզբունքը մնում է միևնույնը՝ թե՛ սանը, թե՛ ուսուցիչը հայ մշակույթի և գիտության, Եկեղեցու և դպրոցի, հասարակական-քաղաքական կյանքի նշանավոր գործիչներ են եղել:

Առաջիկայում լույս են փնտնելու նաև այլ պրակներ, որոնցում փրվելու են ճեմարանի ինչպես առաջին, այնպես էլ երկրորդ շրջանի երախտաշատ գործիչների կենսագրականները»:

Այսպիսով գրքի առաջին բաժնում ներկայացվում են Հայոց Հայրապետները ճեմարանի հիմնադիր Գևորգ Դ-ից մինչև Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը: Շնորհիվ նման ընդգրկման, այս բաժինը ըստ էության դառնում է հսկայական Մաշտոցի վերջին 130 փարիկների պատմությունը՝ դիտարկված ճեմարանի փեսանկյունից և հարաբերված նրա պատմության հետ, քանի որ Հայրապետների կենսագրություն-դիմանկարները կազմված են հետևյալ սկզբունքով. նախ ներկայացվում է կաթողիկոսներից յուրաքանչյուրի կենսագրությունը և եկեղեցական գործունեությունը մինչև կաթողիկոս ընտրվելը, ապա կաթողիկոսության շրջանը, բերած նպաստը հայ մշակույթին ու գիտությանը և թե որպես սան կամ դասախոս ինչ առնչություն է ունեցել ճեմարանի հետ և կամ վերջինիս վերաբերվող հայրապետական ինչ փնտրություններ է կատարել:

Գրքի երկրորդ բաժնում, ինչպես ասվեց, ներկայացվում են ճեմարանում ուսանած և կամ դասավանդած 35 սաներ և դասախոսներ: Առանձին հոդվածներ են նվիրված ճեմարանում ուսանած Կոմիտաս վարդապետին, Կարապետ եպիսկոպոս Տեր-Մկրտչյանին, Գալուստ Տեր-Մկրտչյանին, Մեսրոպ Մազիսպրոսին, Ավետիք Իսահակյանին, Դերենիկ Դեմիրճյանին, Սրեփան Մալխասյանցին, Արսեն Տերտերյանին, Նիկողայոս Ադունցին, Նիկոլ Աղբալյանին, Սիմոն Վրացյանին, Փարամազին, Ալսեկ Բակունցին և էլի մի շարք մտավորականների, որոնք իրենց լուսավոր հետքն են թողել 19-րդ դարավերջի և 20-րդ դարասկզբի հայ կյանքի երկնակամարում:

Գրքում ներկայացված դասախոսներից և ճեմարանի պատմության առաջին շրջանի փեսուններից հիշենք Գաբրիել եպիսկոպոս Այվազովսկուն, Մաղաքիա Պարրիարը Օրմանյանին, Քրիստափոր Կարա-Մուրզային, Հովհաննես Հովհաննիսյանին, Մակար Եկմալյանին, Նոյն Թադևոսյանին, Սրեփան Լիսիցյանին, Գարեգին Լևոնյանին, Հակոբ Մանանդյանին, Հրաչյա Աճառյանին և Գրիգոր Ղափանցյանին:

Անունների այս շարքը ցույց է փայլիս, որ «Նշանավոր ճեմարանականներ» գիրքը միաժամանակ նվիրված է Հայոց Եկեղեցու, մշակույթի և հասարակական-քաղաքական կյանքի 19-րդ դարի վերջին քառորդի և 20-րդ դարի առաջին կեսի մի շարք նշանավոր գործիչների, որով հոգևոր ու գիտա-մշակութային փարբեր փեսանկյուններից ամբողջանում է ժամանակաշրջանի պատկերը, ցույց է փրվում, թե այս մտավորականներից յուրաքանչյուրի կյանքում ինչ դեր է խաղացել ճեմարանը և ինչպիսին է այն մնացել նրանց մտապատրվելու: Բերված են նաև ճեմարանին այնպեղ ուսանելուց փարիներ անց փարբեր սաների փված բնորոշումները: Խոստում են հապկապես Ավետիս Ահարոնյանի հետևյալ փողերը. «...ճեմարանի դռները միշտ լայնորեն բաց եղան հայ ժողովրդի ամենեն խոնարհ խավերի գավակների առջև, և հաճախ այնպիսի խորշերից, ուր դարերից ի վեր ուսման և քաղա-

քակրության լույսը չէր թափանցել: Միակ պայմանն էր, որ ընտրված փողաները լինեին ուշիմ, միր, ընդունակ, ջանասեր ու առաքինի:

... Տարիներ հետո հաստնացած ու զարգացած աշակերտը խորապես զգում ու գիտակցում էր, թե ինքն այլևս այսինչ գյուղի, այսինչ գյուղացու զավակ չէ, այլ ազգի զավակը, ծանր ու գեղեցիկ պարտք ունի հանդեպ հայ հանրության:

Եվ այսպիսով համազգային ճեմարանից ելնում էին համազգային ընտիր քաղաքացիներ: ... Ճեմարանը **Հայոց Աշխարհի փնկարանն էր, Հայաստանի մի մանրանկարը**»:

Կենսագրական այս հոդվածները նաև գալիս են վկայելու, թե ժամանակի ազգային-հասարակական կյանքում բացառիկ ինչ դեր էր վերապահված հայ ժողովրդի հոգևոր կենտրոնին, երբ մեր մրավորականության լավագույն ներկայացուցիչներից շատերը, ավարտելով եվրոպական համալսարանները և հնարավորություն ունենալով մնալու և աշխատելու գիտա-մշակութային այդ կենտրոններում, վերադարձել են Հայրենիք և դիմել Հայոց Հայրապետներին՝ Ս. Էջմիածնում դասավանդելու համար՝ քաջ գիտակցելով, որ ճեմարանական սերնդին էր վերապահված հայ ժողովրդի հոգևոր վերածնության նախապարտադրման գործը, որը նրանք իրապես պարվով կատարեցին:

Այս գիրքը հրապարակության է պատրաստվել Գևորգյան Հոգևոր Ճեմարանի տեսչության, դասախոսական կազմի և Մայր Աթոռի միաբանության ջանքերով: Գրքի հրապարակությանը տարբեր հոդվածներով իրենց մասնակցությունն են բերել նաև Հայաստանի գիտա-ուսումնական մի շարք հաստատությունների աշխատակիցները:

ՎԱՐԴԱՆ ԴԵՎՐԿՅԱՆ